

PB-PP
BELGIE(N)-BELGIQUE

Sint-Guthago Tijdingen

Maandelijks ledenblad van de
Geschied- en Heemkundige Kring

Sint-Guthago

Nr. 557

P209467

mei 2024

Lidmaatschapsbijdrage België : 25 euro op rekening : IBAN BE82 8601 0615 5768;
BIC code: SPAABE22 (Centea). Lidmaatschapsbijdrage buitenland : 30 euro.
Uitgever : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke-Heist
Postkantoor van afgifte: 8300 Knokke-Heist 1

Geschied- en Heemkundige Kring Sint-Guthago

Werkgebied : de Zwinstreek

Lid van Heemkunde West-Vlaanderen vzw

Maatschappelijke zetel : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109,
8300 Knokke-Heist

Correspondentieadres : Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke

Het Bestuur :

Erevoorzitters :

François baron van der Elst, Spegelsweg 2, 8340 Oostkerke

Voorzitster :

Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke, tel 050 500651

caroline.terryn@telenet.be

Secretaris :

Fons Theerens*, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke, tel (050) 625309

fons.theerens@knokke-heist.eu

Penningmeesteres :

Nicole Vanden Weghe, Visserstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

Hoofredacteur Rond de Poldertorens :

Noël Geirnaert*, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge, tel. (050) 336940

fangeirnaert@skynet.be

Leden :

Etienne Decaluwé, Keuvelhoekstraat 54, 8300 Knokke, (050) 601023

etienne.decaluwe@gmail.com

Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist, tel 0487 907771

johan.deckers@skynet.be

Thomas Hoeberigs, Westkapelsesteenweg 71, 8380 Dudzele, tel 0474 597158

thomas.hoeberigs@knokke-heist.be

Jan Hutsebaut, Berg 59, 9950 Waarschoot; jan.hutsebaut@damme.be

Jan Kamoen*, Visserstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

jankamoen@skynet.be

Jan Tillemans, Kleine Molenstraat 1A, 8380 Dudzele, tel 050 604135

jan.tillemans@telenet.be

* Zijn tevens lid van de redactieraad Rond de Poldertorens en St.-Guthago Tijdingen

Bezoek Kasteel van Loppem

Wanneer : zaterdag 25 mei 2024 om 14 u.

Waar : Steenbrugsestraat 26, Loppem

Inschrijven is verplicht en enkel via caroline.terryn@telenet.be

Het kasteel van Loppem is een neogotisch kasteel met walgracht uit de 19de eeuw en is het enige kasteel in België waarvan de architectuur en het interieur volledig in hun oorspronkelijke staat zijn behouden. Het kasteel herbergt een grote kunstcollectie waaronder een glasraam van rond 1460 dat een anonieme piëta voorstelt.

Het ontwerp uit 1859 is van de hand van Jean de Bethune, die ook Vivenkapelle vorm gaf. De Bethune gaf het kasteel van Loppem een Vlaams karakter, binnen de toen heersende neogotiek.

Het kasteel speelde een voorname rol in de politieke geschiedenis van België aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Van 24 oktober tot 25 november 1918 verbleven Koning Albert I en Koningin Elisabeth in het kasteel, wat er het hoofdkwartier van het Belgisch leger en de zetel van de uitvoerende macht van maakte.

Op 21 november 1918 nam de regering van Gerard Cooreman ontslag en benoemde de koning Léon Delacroix tot nieuwe regeringsleider. Een regering van nationale eenheid werd gevormd met 6 katholieke, 3 liberale en 3 socialistische ministers. Deze regering werd de 'regering van Loppem' genoemd, hoewel ze er zelf nooit. De belangrijkste beslissing die ze nam was het invoeren van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor alle mannen vanaf 21 jaar. Deze beslissing was in feite ongrondwettelijk, en pas nadien werd de grondwet aangepast. Tegenstanders noemden dit 'le coup de Loppem' of ook wel 'de revolutie van Loppem'.

Baron Jean van Caloen was de laatste effectieve bewoner van het kasteel. Hij voorzag dat de volgende generaties er niet meer zouden willen in wonen en stichtte in 1952 de vereniging 'Stichting van Caloen', die eigenaar werd van kasteel en park. Zij stelt het kasteel open voor het publiek en onderhoudt het. Voor het park doet de gemeente Zedelgem dat.

Nog enkele plaatsen voor de uitstappen

Er zijn nog enkele plaatsen voor:

- zondag 23 juni 2024 om 14u: *Brugse hospitaal van de Potterie*
- zondag 29 september 2024 om 14u: Vernieuwd *RAM: Romeins Archeologisch Museum* in Oudenburg

Voor leden en hun gezin zijn deze gegidste rondleidingen gratis.

Inschrijven is verplicht en enkel via caroline.terryn@telenet.be

Verslag lezing: Vlaams Topstuk belicht: de manuscripten van de abdij Ter Doest

Op zondag 21 april 2024 waren 70 toehoorders nieuwsgierig naar wat Evelien Hauwaerts te vertellen had over de handschriften van Ter Doest. Evelien studeerde Romaanse filologie aan de KU Leuven en volgde er een verdergezette master in de middeleeuwse geschiedenis. Daarna trok ze naar de universiteit van Poitiers, zeer gekend voor middeleeuwse studies. Voor haar doctoraat verdiepte ze er zich in middeleeuwse manuscripten van abdijen in de Bourgondische Nederlanden.

Ze kon aan de slag als curator van de handschriften van de Biekorfbibliotheek, de Openbare bib van Brugge. Die stadsbibliotheek heeft een uitzonderlijk rijke collectie. Er zitten maar liefst 502 Vlaamse topstukken. Het het topstukkendecreet riep dit kwaliteitslabel in het leven voor stukken die zeldzaam zijn en onmisbaar voor de Vlaamse geschiedenis. De Biekorf is dan ook erkend als erfgoedbibliotheek.

Als curator staat Dr. Evelien Hauwaerts in voor de beschrijving van de stukken (dateren, toeschrijven, ontsluiten,...) en voor het 'borgen', dit is veilig bewaren en zo nodig restaureren. Maar aangezien de Biekorf ook een openbare bib is, doet ze ook aan publiekswerking. Zo bekeek ze in een workshop de miniaturen bij kaarslicht - weliswaar met veilige LEDkaarsen - om zich een beeld te geven hoe de monniken de handschriften ervoeren. Voor de jeugd is er een erfgoedkoffer 'hoe schrijf ik met een ganzenveer' zodat kinderen aan den lijve *monnikenwerk* kunnen ondervinden.

Om de handschriften van de abdijen van Ter Doest (301 ex.) en ten Duinen (251 ex.) te ontsluiten, ontwierp Evelien Hauwaerts een website. Hierin werden ook de Gentse abdijen van Sint-Baafs (65 ex.) en Sint-Pieters (64 ex.) opgenomen, want ook daar was nood aan digitale ontsluiting. De handschriften komen van in totaal 45 instellingen, tot in Amerika toe, maar het overgrote deel wordt wel bewaard in Brugge (453 ex in Biekorfbib en 101 in het Grootseminarie aan de Potterierei) en de Gentse Universiteitsbib: in de Boekentoren zitten 85 handschriften van abdijen.

Het project kreeg de catchy naam **MMM**onk: **M**iddeleeuwse **M**onastieke **M**anuscripten. Vlaanderen maakte er een bedrag van 400.000 euro voor vrij. Hiermee werd een externe firma aangezocht om de handschriften te digitaliseren. Als de bib ze zelf had moeten inscannen, zou het 40 jaar geduurd hebben! Het geld is goed besteed want het is een unicum dat hele bibliotheken zijn bewaard: meestal raakten collecties van abdijen in de loop der eeuwen verspreid. Het is dus een ongelooflijke schat aan handschriften die nu voor iedereen van thuis uit te raadplegen is.

Ten Duinen en Ter Doest waren cisterciënzerabdijen. Ten Duinen in Koksijde werd in 1138 rechtstreeks vanuit Cîteaux gesticht. Als grootgrondbezitter verwierf de abdij al gauw zo veel politieke macht dat de abt zetelde in de Vlaamse Raad. Ter Doest in Lissewege was een dochterabdij van Ten Duinen. In 1175 startte ze met 1 abt en 12 monniken, maar op het hoogtepunt in de 13de eeuw telde Ter Doest 120 monniken en lekenbroeders. De taak van de eersten was bidden; de lekenbroeders leverden handenarbeid, maar waren ook tewerkgesteld in het scriptorium. Ter Doest was ook grootgrondbezitter met landerijen tot in Zuid-Holland. Veraf gelegen gronden werden verpacht. Veel pacht werd in natura betaald. Daarvan getuigt nog de reusachtige 13de eeuwse schuur.

In de 16de eeuw waren er nog maar een twintigtal monniken in Ter Doest. De paus droeg de abdij over aan de nieuw gevormde bisdom Brugge, maar in de 17de eeuw ging Ter Doest op in de Sint-Duinenabdij, tenminste wat er nog van restte na de brand van 1571. Die was aangestoken door protestantse streekbewoners. De oude abdijgebouwen te Lissewege werden ontmanteld om de nieuwe Duinenabdij aan de Potterierei in Brugge neer te zetten. Die kwam in de refuge van de Ter Doestabdij.

In 1796 schaften de Fransen de Duinenabdij af. De bezittingen werden genationaliseerd en verkocht, maar de bibliotheken werden overgedragen naar de Ecole Centrale de la Lys en in 1804 aan de stad Brugge gegeven. Eén vijfde, het mooiste deel van de collectie, was echter niet geconfisqueerd door de Fransen omdat de monniken ze bijtijds hadden verborgen. Dit deel ging niet naar de stad, maar werd geschonken aan het Groot Seminarie, dat in 1833

in de gebouwen van de Ten Duinenabdij was gevestigd na het overlijden van de laatst overgebleven monnik Niklaas de Roover.

De Gentse abdijen Sint-Baafs en Sint-Pieters - die al tot de 7de eeuw teruggaan - waren Benedictijnerabdijen. Ook zij worden als nationaal goed verkocht tijdens de beginjaren van de Franse overheersing. Grote delen van de bibliotheek komen terecht in de stadsbibliotheek, maar bij de oprichting van de universiteit in 1817 worden de manuscripten overgedragen naar de universiteitsbibliotheek.

Dankzij MMonk zijn de handschriften van de vier abdijen - Ten Duinen, Ter Doest, Sint-Pieters en Sint-Baafs - nu dus virtueel samengebracht op één duurzaam online platform. Probleem was dat elk van de 45 bewaarplaatsen een ander datasysteem gebruikt. Daarom maakt het project gebruik van IIIF, een digitale innovatie. IIIF (spreek uit als trippel-aaj-ef) staat voor International Image Interoperability Framework. Dit is een set van open standaarden die archieven, bibliotheken en musea gebruiken om digitale beelden en data over hun collecties te beheren en uit te wisselen.

Inhoudelijk gaan de abdijschriften uiteraard hoofdzakelijk over religieuze zaken: de verschillende stukken uit de Bijbel - pas in de 16de eeuw zouden de Bijbel samengevoegd worden tot één boek - missalen, preken, monastieke regels (bv. hoe lang een baard van een monnik mocht zijn), scholastieke debatten, zoals over de Heilige drievuldigheid,... Daarnaast waren er ook niet religieuze geschriften. Monniken waren geïnteresseerd in wetenschap, want God kon niet enkel gekend worden uit religieuze boeken, maar ook uit zijn schepping. Zo waren er natuurhistorische werken, de *Specula*, spiegels van de wijsheid. In de 14de eeuw schreven ze ook astronomische boeken van vertaalde Arabische en Perzische auteurs over. De Gentse monniken gingen op zoek naar hun eigen geschiedenis wegens de discussie tussen de twee Gentse abdijen wie de oudste was. Op www.mmmonk.be kan u meer lezen over die twist. In de 15de eeuw werden kronieken geschreven over het ontstaan van het graafschap Vlaanderen. Als grootgrondbezitters hadden de monniken ook juridische boeken die hen bijstonden in talrijke rechtszaken. Voor monniken met migraine was er in de bib een geneeskundig traktaat voorhanden. Fictie kwam enkel voor bij

de Gentse abdijen, want daar waren abdijscholen aan verbonden waar de klassieke auteurs werden onderricht.

Vormelijk zijn er grote verschillen: het gaat van eenvoudige kladnota's van universiteitsstudenten – de Vlaamse cisterciënzermonniken volgden theologie aan de Sorbonne - tot prestigieuze boeken met prachtige verluchtingen. Het schrift evolueert van romaans schrift (8ste -12de eeuw), dat rond en eenvoudiger is, naar gotisch schrift (12de – 16de eeuw) dat hoekiger en complexer is. In de 13de eeuw zijn de cisterciënzers nog een strenge orde en zijn hun initialen - de eerste letter van een hoofdstuk - heel sober, in één kleur versierd, maar in de late middeleeuwen worden ook hun miniaturen kleine meesterwerken. Het woord miniatuur heeft overigens niets te maken met 'klein', maar komt van het Latijn 'miniare' en dat betekende schrijven met 'minium', een rood loodoxide dat gebruikt werd om hoofdletters te kleuren. In de middeleeuwen werd de scribent die deze kleurstof gebruikte de 'miniator' genoemd. Als de techniek verandert en men goud en zilver gaat gebruiken voor de hoofdletter en boekversiering in het algemeen gaat men over 'verlichten' (illuminare) spreken en wordt de 'miniator' een 'illuminator', een verluchter.

Typisch 13de eeuw waren de drôlerieën, kleine grappige tekeningen in de kantlijn die geen verband hielden met de teksten. Er staan er verschillende in de bundeling van natuurhistorische kennis door Vincent van Beauvais. Een hilarisch filmpje met de zoontjes van Evelien Hauwaerts toont op www.mmmmonk.be/nl/ontdekken/videos de reactie van kinderen op deze drôlerieën.

Op MMonk.be staat de database van meer dan 820 handschriften. Je kan de hele collectie gericht doorzoeken. Wetenschappers kunnen er terecht voor een uitgebreide beschrijving volgens de regels van de kunst. De website is echter ook gericht tot een groot en divers publiek: iedereen kan naar hartenlust inzoomen op de prachtige boekverluchtingen. Maar er is meer: de manuscripten worden ook ontsloten op een thematische manier, met 'virtuele rondleidingen'. Zo kom je meer te weten over de vier abdijen, wat de monniken lazen of hoe de kopiïsten op het einde van hun werk even stoom afbliezen met een ludiek slotzinnetje. Zo schreef de anonieme kopiïst aan het einde van een boekwerk: "Ik wil gaan slapen, het is tijd. God moet de kopiïst het hemelrijk geven na dit korte leven." Een andere schreef: "Ik ben klaar, geef mij drank." Eén schreef zelfs "Dat aan de kopiïst wordt gegeven als beloning een [mooi meisje]". Dat werd door een latere monnik preuts doorstreept, maar wie inzoomt op dit manuscript uit het Grootseminarie kan met enige moeite *pulchra puella* lezen. De handschriften zijn opgesteld in middeleeuws Latijn en met veel afkortingen. De erudiete Evelien Hauwaerts leest dat vlotjes.

Uiteraard is de virtuele rondleiding met de topstukken een absolute must. Tot de topstukken behoren de manuscripten die eigendom waren van Jan Crabbe, die zelf ook een ruim bemeten thema krijgt. Jan Crabbe was abt van de Ten Duinenabdij op het einde van de 15de eeuw. De manuscripten, net als het leven in de abdij stond dan ver af van de sobere levenswijze van de voorgangers, de strenge cisterciënzers uit de 13de eeuw. Abt Jan Crabbe had een rijke privé bibliotheek. In zijn miniaturen stond in de marge zijn wapenschild waarin een krab verwerkt was en zijn initialen IC.

Crabbe had gedurende heel zijn bestuur een goede relatie met de Medici-bank. Via het internationale bankiersmilieu te Brugge, waarin Italianen uit verschillende steden een vooraanstaande rol speelden, moet Johannes Crabbe in contact zijn gekomen met de Italiaanse renaissancecultuur. Crabbes belangstelling voor het eigentijdse humanisme blijkt vooral uit zijn selecte boekenverzameling van klassieke Latijnse auteurs. Vanaf 1473 bestelde hij handschriften met werk van Cicero, Vergilius en Valerius Maximus. Uit werk van deze laatste komt dit miniatuur.

Voor de opmaak, de verluchting en de inbinding van deze handschriften deed hij een beroep op een Brugs atelier waarin de Florentijnse kopiist Florio de hoofdrol speelde.

Crabbes Valerius Maximus-handschrift - dat een praktische gids voor een moreel leven was - sluit qua opmaak, verluchting en illustratie het nauwst aan bij de Bourgondische luxehandschriften van de tweede helft van de 15de eeuw. Die miniaturen zijn verwant met wat de Vlaamse primitieven op groter formaat schilderden.

Crabbes intellectuele belangstelling was vooruitstrevend maar niet uniek in het 15de-eeuwse Brugge. Op de Brugse boekenmarkt konden belangstellenden vanaf de jaren zestig van de 15de eeuw handschriften en incunabelen – de eerste drukken - aanschaffen met klassieke en humanistische teksten. Toch is maar van weinig dergelijke boeken bekend dat ze werden besteld door Bruggelingen of Vlamingen. Daardoor zijn de Crabbe-handschriften in hun geheel een belangrijke getuige voor de verspreiding van de moderne Italiaanse cultuur in Brugge vanaf ca. 1470. Aldus Noël Geirnaert, op de site. Vele teksten zijn van Evelien Hauwaerts, maar ze werd bijgestaan door een hele schare specialisten.

www.mmmmonk.be biedt nog zoveel meer dan wat Evelien vertelde en hier kort weergegeven is. Een thema is ook gewijd aan de technische kant. Hoe stak zo'n boek in elkaar? Een filmpje toont het duidelijk. Ééns die kennis op zak kunnen virtuele boekbinders zich zelfs testen in een quiz! Je kan ook zelf aan de slag met IIIF: eerst wordt in mensentaal uitgelegd wat dat is en dan kan je zelf een 'virtuele rondleiding' maken in deze Vlaamse boekenschat. Ook scholieren worden ervoor warm gemaakt. Er is een lespakket voor de lagere school en één voor het middelbaar onderwijs.

Uren, ja dagen kan je surfen op deze zowel zeer erudiete als mooie en toegankelijke website. Een echte aanrader.

Verslag: Caroline Terryn

www.guthago.net

Op zondag 23 juni 2024 om 14 u
bezoeken we het
Hospitaal van O.L.V. ter Potterie in Brugge